

Dr FUADA STANKOVIĆ, Pravni fakultet, Novi Sad

TEORIJE RASPODJELE U GRAĐANSKOJ EKONOMIJI OD RIKARDA DO DANAŠNJIH DANA

TEORIJA RASPODJELE U KLASIČNOJ EKONOMIJI

Jedno od osnovnih pitanja koje se postavljalo pred klasične ekonomske teoretičare bilo je — kako da se objasni učešće pojedinih klasa u društvu u raspodjeli nacionalnog dohotka i, preko toga, nastanak profita, najamnine i rente.

Adam Smit je ovaj problem pokušao da riješi tako što je tvrdio da je vrijednost robe određena sumom različitih troškova za njenu proizvodnju, koje treba posmatrati u okvirima ponude i tražnje na tržištu.¹ Profit, najamnina i renta kod Smita su konstitutivni dijelovi cijene. Kao što radnik za svoj rad dobija naknadu u vidu najamnine, tako kapitalista dobija naknadu za angažovanje kapitala i preduzetništvo — kamatu i profit, a zemljovlasnik dobija rentu kao naknadu za dozvolu da se njegovo zemljište koristi za poljoprivrednu proizvodnju. David Rikardo je odgovarajući na gornje pitanje, takođe pošao od raspodjele. Međutim, raspodjela je dobila centralno mjesto u njegovoj teoriji. On je razmjenu objašnjavao raspodjelom, a raspodjelu produktivnošću i uslovima proizvodnje. Ponuda i tražnja za njega su bili interesantni samo na nivou relativnih cijena.

I Rikarda interesuju tri klase — radnici, vlasnici kapitala i zemljovlasnici, i tri vrste dohodaka — profit, najamnina i renta.²

Rikarda je prvenstveno interesovala raspodjela, i preko nje on je došao do analize proizvodnje. On raspodjelu nikada nije odvajao od proizvodnje. Dohoci zemljovlasnika, vlasnika kapitala i radnika, odre-

¹ „Nadnice, profit i renta tri su prvotna vrela svakog dohotka i svake zamjembene vrijednosti.“ (A. Smith, Bogatstvo naroda, sv. 1, Kultura, Zagreb, 1952, s. 50.)

² „Proizvodi zemlje — sve ono što se dobiva s njezine površine sjedinjenom primjenom rada, strojeva i kapitala, dijeli se između tri klase zajednice, naime: vlasnika zemlje, vlasnika glavnice ili kapitala, koji je potreban za njenu obradu, i radnika, čijom se djelatnošću ona obrađuje.“ (D. Ricardo, Načela političke ekonomije, Kultura, Zagreb, 1953, s. 3.)

deni su njihovim položajem u proizvodnji, što je jedno od ključnih mjesta u Marksovoj analizi.

Međutim, otkrivši ekonomske suprotnosti između rada i kapitala, Rikardo iz toga nije izvukao opštije zaključke o eksploataciji i nužnim društvenim posljedicama tih suprotnosti. On nigdje ne govori o višku vrijednosti, nego samo o dva njegova pojavna oblika, profitu (kamati) i renti. Do zaključka o suprotnim ekonomskim interesima između zemljovlasnika, kapitalista i radnika, Rikardo je došao analizom raspodjele i preko svoje teorije radne vrijednosti. Različito do Marksa, za njega su te suprotnosti prirodne, normalne i vječne, one su date kao odnosi proizvodnje uopšte. Rikardo ne posmatra kapital kao određeni društveni odnos, on ga vidi kao sredstvo za proizvodnju u koje je uložena određena količina rada.³

Raspodjela društvenog proizvoda ne bi se mogla razumjeti bez teorije vrijednosti. Jedino princip određivanja vrijednosti radom omogućava da se dohoci izraze kvantitativno i svedu na zajedničku mjeru. Pošto vrijednost stvara jedino ljudski rad, najamnina, profit i renta mogu ekonomski da predstavljaju samo dijelove toga rada, odnosno radnog vremena.

Polazna tačka u Rikardovoj analizi raspodjele jeste da veličina profita zavisi od vrijednosti proizvoda i vrijednosti radne snage (pri tome naravno imamo u vidu da je Rikardo izjednačavao pojam rada sa radnom snagom). On uzima kao da je cijeli kapital uložen u najamnine; apstrahuje, dakle, konstantni kapital. Tako se vrijednost godišnjeg proizvoda i vrijednost pojedine robe dijele na najamnine i profit. Pošto posmatra najamninu u relaciji prema profitu, on uvodi kategoriju relativne najamnine.

Rikardo nije objasnio profit na bazi svoje teorije vrijednosti, to je učinio tek Marks, objasnivši da se živi rad materijalizuje u vrijednosti koja je veća od njene vlastite vrijednosti — pa se profit pokazuje kao posljedica viška vrijednosti. Rikardo ovakav zaključak nije mogao da izvede pošto je smatrao da radnik u kapitalizmu prodaje svoj rad, a ne radnu snagu. Rikardo, kao i Smit, zaključuje da će profitna stopa padati. Kao uzrok ovog pada on ističe stalni porast stope zemljišne rente i porast najamnine, na račun profita. Poznato je, međutim, da je Marks smatrao za glavni uzrok pada profitne stope to što se varijabilni kapital s razvojem proizvodnih snaga rada smanjuje u srazmjeri sa konstantnim kapitalom.

Analizirajući najamninu, Rikardo zaključuje da rad ima svoju prirodnu i tržišnu cijenu. Prirodna cijena je ona koja je potrebna da bi radnik izdržavao sebe i svoju porodicu, a tržišna cijena ona koja se formira na tržištu zavisno od ponude i tražnje radne snage i promjena

³ U svojim kasnijim radovima, Rikardo je donekle ublažio ovaj svoj stav, pa se može naslutiti da je ipak otkrio i tu drugu, društvenu stranu kapitala, pošto ističe da je radnička klasa prisiljena da radi za kapitaliste. (Videti: *Absolute Value and Exchangeable Value* u „*Works and Correspondence of David Ricardo*“, ed. P. Sraffa, Cambridge, 1951.).

u cijenama roba kojima se koriste radnici. Tržišna cijena rada kod Rikarda donekle bi odgovarala najamnini, a prirodna cijena rada Marksovoj vrijednosti radne snage.

Po Rikardovu mišljenju, renta ne ulazi u troškove proizvodnje. Ona jedino može da bude rezultat specifičnosti poljoprivredne proizvodnje i cijena poljoprivrednih proizvoda. Ona se plaća za iskorišćavanje zemljišta samo zbog toga što zemlja nije neograničena po količini ni istovjetna po kvalitetu, i zbog toga što se s porastom stanovništva počinju obrađivati i zemljišta lošijeg kvaliteta i manje povoljnog položaja.

Ovaj osvrt na shvatanje klasičâ političke ekonomije o raspodjeli dali smo u početku da bi se jasnije vidjelo koliko je malo postklasična građanska ekonomija uzela od njihovog nasljeđa. Samo neki detalji iz Rikardova sistema ostali su tekovina današnje građanske ekonomske teorije. Njegov ključni princip — teorija radne vrijednosti, potpuno je odbačen od građanskih ekonomista. Riječi Šumpetera najbolje ilustruju generalni stav ovih ekonomista prema Rikardu: »Rikardova analiza bila je stranputica«⁴.

POSTKLASIČNI EKONOMISTI

Period između 1820. i 1830. godine najznačajniji je u istoriji engleske političke ekonomije, i vrlo značajan za razvoj ekonomske misli uopšte, pošto se u to vrijeme vodi borba za Rikardovu teoriju i protiv nje. God. 1831. održana je čuvena sjednica u klubu političke ekonomije kojoj je predsjedavao C. R. Torens, a na dnevnom redu je bilo pitanje: da li se bilo koji od Rikardovih principa pokazao tačnim? Torens je na to odgovorio slijedećim riječima: »... svi veliki principi Rikardovog rada uspješno su odbačeni, a njegove se teorije vrijednosti, rente i profita po opštem mišljenju smatraju pogrešnim«⁵.

Nakon Rikardove smrti mnogi zapadni ekonomisti željeli su da nastave njegovo djelo. Međutim, najčešće su putevi vodili u suprotnom pravcu. To su mahom bili neuspjeli pokušaji da se riješe protivrječnosti Rikardovog sistema. Marks je isticao da su ključni razlozi što je došlo do raspadanja Rikardove škole nemogućnost da se riješi problem razmjene između kapitala i rada u skladu sa zakonom vrijednosti i problem obrazovanja opšte profitne stope. Njegovi sljedbenici nisu shvatili odnos između vrijednosti i cijene koštanja, a višak vrijednosti identifikovali su s profitom⁶.

⁴ J. A. Schumpeter, Povijest ekonomske analize, I sv., Informator, Zagreb, 1975. g. s. 393.

⁵ Political Economy Club: Centenary Volume, vol. VI., cit. prema M. Dobb, Theories of Value and Distribution Since Adam Smith, Cambridge University Press, 1973. s. 116.

⁶ Vid. Teorije o višku vrednosti, drugi deo, u K. Marx, F. Engels, Dela, tom 26, Prosveta, Beograd, 1972, s. 132.

Većina građanskih ekonomista prihvatila je Smitovu liniju objašnjavanja raspodjele preko razmjene i tržišta. Sistem koji određuje raspodjelu preko razmjene i cijena može jedino da se izražava preko ponude i tražnje. Rikarda su kritikovali mnogi građanski ekonomisti pošto su ponuda i tražnja postali najinteresantniji i najvažniji fenomeni za veliku većinu građanskih ekonomista. Tako se na Smitovu koncepciju nadovezala grupa ekonomista koji su razvili tzv. troškovno-proizvodnu teoriju vrijednosti (N. Senior, Longfield, Dž. S. Mil, A. Maršal, austrijska i lozanska škola). Baveći se prvenstveno ponudom i tražnjom, građanska ekonomska teorija nužno se udaljavala od teorije radne vrijednosti, i sve se više orijentisala na istraživanje psiholoških faktora koji utiču na ponudu i tražnju. Tako se polagano stiglo do subjektivne teorije vrijednosti. Rad je se počeo tretirati kao subjektivna »žrtva«. Pošlo se od hedonističke teze da vrijednost neke robe potpuno zavisi od uživanja koje ona može da pruži. U središtu interesovanja je tako problem korisnosti. Korisnost predstavlja osobinu jedne robe zbog koje kupci žele da je kupuju, a činjenica da pojedinci žele da je kupuju pokazuje da ona ima korisnost, i tako u krug. Očigledno je da se radi o suštinskoj razlici između objektivne teorije radne vrijednosti i subjektivne teorije, što se naravno odrazilo na čitavu građevinu ekonomske nauke koja se gradila na svakom od ta dva osnovna principa. Ipak postoje i izvjesne, doduše samo formalne, sličnosti između ove dvije teorije. Kako ističe E. Rol, obje škole tvrde da su razvile opštu teoriju koja se odnosi na sve društvene sisteme. Osim toga, obje teorije nastoje da pruže temeljito objašnjenje procesa razmjene⁷.

Protivrječnost društvenih odnosa i elementi koje je Rikardo nagovijestio za njihovo prevazilaženje prestali su da budu interesantni. U stvari, i dalje je bilo ekonomista koji su smatrali da je položaj radnika nepravedno loš i da tu nešto treba da se mijenja. U tom pravcu, međutim, predlagala su se različita reformistička rješenja. Tako je Džon Stjuart Mil tvrdio da raspodjela bogatstva zavisi od društvenih zakona i običaja. Zalagao se za reforme radi ponovne raspodjele⁸. Realni troškovi sadrže dva faktora: negativnu korisnost (»muku«) koju osjeća radnik i »suzdržavanje« koje trpi kapitalista koji šteti kapital.

Tipičan je stav, inače jednog od najoštrijih Rikardovih kritičara, Dž. F. Breja, koji kaže: »Kad bi bio ostvaren pravičan sistem razmjene, vrednost svih roba bila bi određena njihovim potpunim troškovima proizvodnje: i jednake vrednosti uvek bi se razmenjivale za jednake vrednosti... radnici su do sada davali kapitalistima rad jedne cele godine u razmenu za vrednost pola godine rada i otuda je proistekla nejednakost vlasti i bogatstva koja sada postoji oko nas...«⁹.

⁷ Vid. E. Roll, *Povijest ekonomske misli*, Kultura, Zagreb, 1956. s. 294.

⁸ Mila je E. Rol nazvao radikalom i socijalnim reformatorom i prvim istaknutim liberalom s „fabijanskim sklonostima“. (Isto, s. 285).

⁹ *Labour's Wrongs and Labour's Remedy*, cit. prema Marx, *Teorije o višku vrijednosti*, treći deo, s. 245.

Među Rikardovim sljedbenicima čuven je Nasau Senior, koji kaže da su priroda i rad samo primarne proizvodne snage, i oni traže konkurenciju trećeg proizvodnog principa da bi dobili punu efikasnost. Taj je treći princip apstinencija koja se nalazi u istom odnosu prema profitu kao rad prema najamnini. Profit zajedno s rentom, kao i Smit, tretira kao prethodno determinisan a najamninu kao rezidualnu veličinu, nakon što se izdvoje profit i renta.¹⁰ U Smita jedino nije bilo apstinencije.

T. R. Maltus takođe je poznati Rikardov savremenik. Isto pod uticajem Rikarda, on je u osnovi podržavao one Smitove ideje koje je Rikardo kritikovao. Tako je i on prometnu vrijednost posmatrao unutar opšteg okvira ponude i tražnje. Maltus je inače pristalica vulgarnog stanovišta da profit potiče iz prodaje — prodavac dobija profit iz viška u prodajnoj cijeni, koja je veća od cijene koštanja. Poznata je Marksova primjedba da kad bi ovo bilo tačno, ono što bi kapitalisti dobijali kao prodavci gubili bi kao kupci, pa profita ne bi ni bilo. Marks ovako ocjenjuje Maltusa: »Videli smo kako je Maltus detinjski nemoćan, trivijalan i bezbojan kad pokušava da, oslanjajući se na slabu stranu A. Smitha, izgradi protivteoriju koju je Ricardo izgradio na jakoj strani Adama Smitha. Malthusov spis o vrednosti je verovatno najsmešniji upinjanje nemoći«¹¹. Čuvena Maltusova teorija o stanovništvu počivala je na zakonu o opadajućim prinosima, koju je razvio Rikardo, a kasnije građanski ekonomisti svesrdno prihvatili. Kao rješenje za probleme raspodjele i siromaštva Maltus predlaže da se smanji broj stanovnika. Dobro je poznata Marksova kritika ovog stanovišta.

I Maltus je dobar primjer za poznati pokušaj građanskih ekonomista da sve probleme kapitalističkog sistema žele da riješe bez suštinske promjene društvenih odnosa.

Maltus je bio pravi predstavnik vulgarne ekonomije, koja je umjesto da nastavi da razvija sjajne ideje klasičara u pravcu pronalazjenja suštine ekonomskih pojava, tonula u nepreglednom moru spoljnih obilježja ekonomskog života. Odnosi u proizvodnji prestaju da interesuju građanske ekonomiste. Njih interesuje razmjena koja ima svoje specifične zakonitosti, navodno uvijek iste u svakoj robnoj razmjeni. Postepeno se dolazi do tzv. čiste ekonomske nauke koja važi za sva društva.

U formuli zemlja—renta, kapital—kamata, rad—najamnina, nema međusobnih razlika ni suprotnosti. Različiti dohoci potiču iz potpuno različitih izvora, jedan iz zemlje, drugi iz kapitala, treći iz rada. Zbog toga i nema pravih suprotnosti između ove tri vrste dohodaka. Među grupama u društvu vlada harmonija. Međusobna konkurencija između zemlje, kapitala i rada utiče da se povećava vrijednost proizvoda, pa svaki učesnik dobija veći dio. Društveni okvir u kojem se odvija kapitalistički proces proizvodnje smatra se

¹⁰ Vid. An Outline of the Science of Political Economy, London, 1836.

¹¹ Teorije o višku vrednosti, s. 40.

optimalnim, i zato ga ne treba mijenjati. Unutar tog okvira treba da se teži poboljšavanju položaja svih ljudi, posebno radnika. Na kraju, cilj je opšte blagostanje. Eksploatacija se i ne spominje.

NEOKLASIČNA I DRUGE SAVREMENE TEORIJE RASPODJELE

Svoju potpunu negaciju Rikardova ekonomija je dobila s neoklasičnom školom. Naziv ovog pravca nije adekvatan, jer po svojim suštinskim karakteristikama ona nema mnogo veze s klasičnom tradicijom. Zato je vjerovatno Šumpeter u pravu kada kaže da »nazivati teoriju Dževonsa, Mengera i Valrasa neoklasičnom, ima isto toliko smisla kao i Ajnštajnovu teoriju nazivati neonjutnovskom.«¹² Za ovo Šumpeter optužuje Maršala, za koga kaže da je želio po svaku cijenu da sačuva kontinuitet s klasičnom školom, a da je to u stvari samo bio privid kontinuiteta.

Neoklasični ekonomisti dovršavaju građevinu u čijim temeljima se nalazi subjektivna teorija vrijednosti. U nju su ugrađeni mnogi novi elementi, koji su posljedica i faza kroz koje je prolazio i prolazi kapitalizam. Svoju pažnju, međutim, ovi ekonomisti definitivno skreću s fundamentalnih društvenih pitanja, i bave se mnogim drugim problemima, od kojih je jedan od najvažnijih — efikasna alokacija resursa. Osnovne društvene institucije kapitalizma smatraju se prirodnim i vječnim društvenim oblicima. Preko Dževonsa, Mengera, Valrasa do Maršala, korak po korak, izgrađuje se neoklasična doktrina, koja će učvrstiti subjektivnu teoriju vrijednosti sa njenom marginalnom korisnošću i subjektivnim realnim troškovima. Vrijednost je tako, prema Maršalu, određena subjektivnim faktorima koji se nalaze u pozadini ponude i tražnje. Iza tražnje se nalazi marginalna korisnost, koja se izražava u cijenama tražnje kupaca, a iza ponude nalaze se marginalni napor i žrtva, koji se izražavaju kroz cijene ponude. Maršal naziva »čekanjem« suzdržavanje kapitalista od potrošnje u sadašnjosti, a ne apstinencijom, kao Senior.¹³

Maršal ističe da su faktori proizvodnje, u stvari, dohoci pojedinih društvenih klasa. Tako cijena rada predstavlja najamninu, cijena kapitala je kamata, a cijena zemlje — renta. Menadžeri, direktori — organizatori proizvodnje, dobijaju profit koji predstavlja cijenu za organizaciju proizvodnje.

Kao što je poznato, u kapitalističkoj privredi već duže traje osvajanje funkcije upravljanja i rukovođenja od svojine na kapitalu. Kapitalisti-vlasnici kapitala angažuju menadžere kao rukovodioce preduzeća koji za svoj rad dobijaju platu. Zato je dosta rašireno shvatanje među zapadnim ekonomistima, koje je izražavao J. Šumpeter, da je profit plata menadžera, i da ona spada u kategoriju najamnine, pošto je i to plata za rad. Zatim se uvodi i kategorija tzv.

¹² Povijest ekonomske analize, II sv., s. 769.

¹³ Vid. Principles of Economics, Macmillan, London, 1890.

investicionog profita kao naknada za inovacije, izuzetno sposobnom menadžeru, koji uvodi unapređenja u proces proizvodnje, što dovodi do povećavanja ukupnog prihoda preduzeća. Ima mišljenja da ovaj profit za inovacije ima sličnosti s Marksovim ekstraprofitom.¹⁴ Takođe je poznato i shvatanje profita kao naknade za rizik, što je posebno naglašavao američki ekonomist F. H. Najt.¹⁵

U namjeri da ekonomske zakone preciznije odrede, neoklasični ekonomisti koriste se matematskim metodom analize, karakterističnim za marginalizam. Za razliku od klasičara političke ekonomije, više se, dakle, bave parcijalnim problemima, a najviše teorijom cijena. Troškovi proizvodnje predstavljaju sumu dohodaka faktora proizvodnje, pri čemu se faktor rad i faktor kapitala jednako tretiraju. Govori se o produktivnosti faktora, što je suprotno Marksovom principu da postoji samo produktivnost rada, a ne i produktivnost kapitala.

Prema neoklasičnoj teoriji, proizvodnja i raspodjela dva su posebna područja istraživanja. Veza između njih se uspostavlja preko principa elastičnosti krive (uveo je A. Maršal). Elastičnost krive u svakoj tački odgovara udjelu ukupnih profita i najamnina u nacionalnom dohotku. Na ovaj način je razvijen postupak na osnovu kojeg se dolazi do istog rezultata bilo da se krene od proizvodnje bilo od raspodjele.

Neodrživost ove neoklasične teze očigledna je sa stanovišta marksističke političke ekonomije. Interesantno je, međutim, da je neoklasična teorija raspodjele kritikovana i od većeg broja savremenih građanskih ekonomista. Kad su u analizu uvedeni dvosektorski modeli sa heterogenim kapitalnim dobrima i fiksnim proizvodnim koeficijentima, pokazalo se da nije moguć koncept agregatne proizvodne funkcije i da nije više moguća prethodna veza između proizvodnje i raspodjele preko elastičnosti krive. Pokazalo se da cijela teorija nije mogla da opstane bez odgovarajuće teorije vrijednosti.

Engleski ekonomist italijanskog porijekla P. Srafa ponudio je alternativnu varijantu, bez granične produktivnosti, koja polazi od proizvodnje, a ne od raspodjele.¹⁶ U kritici neoklasične ekonomije energično mu se pridružila Džoan Robinson a i mnogi drugi. Sa Srafom i njegovim pristalicama naglašen je bunt protiv formalizma neoklasične teorije. Ističe se da za ekonomiju postoje još mnogobrojni interesantni problemi izvan tražnje i potrošnje. Ovaj pravac se naziva i neorikardijanskim i smatra se da se Srafa vraća Rikardu, a preko njega i Marksu. Međutim, Srafu ne interesuje priroda profita, nego samo profitna stopa i njen uticaj na relativne cijene, a teorija vrijednosti za njega je postupak obrazovanja dugoročnih nor-

¹⁴ Vid. B. Šoškić, *Raspodjela dohodaka u tržišnoj privredi*, Savremena administracija, Beograd, 1975, s. 165.

¹⁵ Vid. *Risk, Uncertainty and Profit*, London, 1933.

¹⁶ Vid. *Production of Commodities by Means of Commodities*, Cambridge University Press, 1960.

malnih cijena. On se, dakle, ipak bavi drugim pitanjima nego Marks, ali ima mišljenja da u izvjesnom smislu on nastavlja tamo gdje je Marks stao.

Tako su i iznutra poljuljani sami temelji neoklasične teorije. Pojava kejnzijske ekonomije bila je veliki događaj u građanskoj ekonomskoj teoriji — mada su osnovne premise neoklasične ekonomije, uključujući i subjektivnu teoriju, s Kejnzmom još više učvršćene. Što se raspodjele tiče, Kejnzm je izričito naglašavao da dok su se klasičari bavili pitanjem kako se raspodjeljuje nacionalni dohodak, njega interesuje kako se nacionalni dohodak stvara. Ukupna društvena tražnja ili društveni dohodak (shvaćen u smislu ukupne novostvorene vrijednosti) rastavlja se na dva osnovna dijela, na tražnju za potrošnom robom i na investicionu tražnju. Kejnzm polazi od neravnomjerne raspodjele društvenog dohotka, ali ni on je ne analizira sa stanovišta društvenih odnosa između klasa. On jedino napominje da poreska politika države kao instrument za ravnomjerniju raspodjelu dohodaka povećava udio potrošnje u društvenom dohotku.

Raspodjela dohotka određena je strukturalnim i institucionalnim okvirima društva. Navike i postupci pojedinaca, preduzeća i države ne mijenjaju se naglo i neočekivano, zato je odnos između veličine potrošnje i veličine dohotka relativno stabilan. Kejnzm ovaj odnos naziva sklonošću ka potrošnji, koju suprotstavlja sklonosti ka štednji.¹⁷

Specifično mjesto u zapadnoj građanskoj teoriji imaju američki ekonomisti, među kojima su se isticali Džon Bejts Klark i Torsten Veblen.

Klark se zalagao za teoriju raspodjele koja je počivala na principu marginalne produktivnosti, slobodne konkurencije i preduzetništva, ali, pored toga, njegovo je filozofsko opredjeljenje bilo hrišćanski socijalizam. Zalagao se za uvođenje etičkih elemenata u raspodjelu. Klarkov učenik Veblen, otišao je još dalje. On se posebno isticao naglašavanjem potrebe da se ekonomske pojave posmatraju u kontekstu cjelokupnih društvenih zbivanja, a ne odvojeno od njih. On se zalagao za povezivanje ekonomije sa sociologijom, filozofijom, istorijom, antropologijom i drugim društvenim naukama. Njegova kritika privatne svojine i tzv. »otsutnih« vlasnika kapitala imala je u sebi nešto od Marksove oštine, mada rješenja koja je predlagao nisu prevazilazila uske okvire postojećeg društveno-ekonomskog sistema.¹⁸ Po našem mišljenju, uloga Veblena u savremenoj građanskoj ekonomiji veća je nego što se to uobičajeno misli. U njegovim idejama se nalaze korijeni tzv. neoinstitucionalizma, pravca koji se javio u najnovije vrijeme i kojem pripadaju mnogi čuveni zapadni ekonomisti, kao što su, npr., Gunar Mirdal i Dž. K. Galbrajt. To su eko-

¹⁷ Vidi: Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca, Kultura, Zagreb, 1956.

¹⁸ Vid. Teorija dokoličarske klase, Kultura, Beograd, 1966.

nomisti drugačijeg opredjeljenja nego što je neoklasično. Oni žele da prošire granice zapadne ekonomije izvan uskih okvira »čiste« teorije, dajući joj istorijsku perspektivu i širinu prave društvene nauke, sa sve više socioloških elemenata. Optimista bi u tome mogao da vidi nagovještaj povratka političkoj ekonomiji nakon što joj je taj atribut tako davno oduzeo Alfred Maršal. Čim se u centar pažnje stavila raspodjela, tip opšte teorije, koji je dobro služio za analizu problema ravnoteže i rasta, postao je nedovoljan. Svi neekonomski faktori — socijalna i ekonomska struktura, institucije — morali su da se uključe u analizu.¹⁹

Oštra kritika tradicionalne ekonomske teorije došla je i od tzv. radikalnih ekonomista. Oni takođe na izvjestan način oživljavaju Marksa, razvijaju teoriju društvenih snaga, prema kojoj onaj ko drži vlast može sve u ekonomiji.

Interesantno je kako ovi ekonomisti u težnji da dokažu da su radnici eksploatisani u kapitalizmu, napadaju teoriju marginalne produktivnosti. Prije svega, oni tvrde da marginalna produktivnost ne može da se mjeri, a da se produktivnost kapitala brka s produktivnošću kapitalista. Fizički kapital je produktivan (zajedno s radnikom), a ne kapitalist. Kapitalist posjeduje kapital, ali on sam nije mašina. Mašine s radnicima obavljaju posao, a kapitalist dobija profit. Dakle, posjedovanje kapitala nije proizvodna aktivnost.²⁰

Radikalni ekonomisti takođe ističu da tzv. akademska ekonomija predstavlja pravi izraz potrošačkog, tehnokratskog, mehanizovanog društva. Tako, E. K. Hant i G. Švarc, u uvodu svoje knjige »Kritika ekonomske teorije«, ističu da akademska ekonomija predstavlja »profesionalizam koji se gubi u pustinji detalja i ostaje potpuno indiferentan prema cjelini«. U slučaju ekonomije, kažu ovi autori, postoji izuzetna razudenost u okviru »čiste« teorije: monetarna ekonomija, fiskalna ekonomija, internacionalna ekonomija, ekonomija blagostanja, industrijska ekonomija, ekonomija rada, »razvojna« ekonomija, itd.²¹

Za Hanta i Švarca, sve ove discipline počivaju na izvjesnim zajedničkim premisama: odsustvu društveno-ekonomske institucionalne strukture, obećavanju društvene harmonije, nevjerovatnom individualizmu, potpunom nedostatku istorijske perspektive — kapitalizam se prihvata za sva vremena, a o ostalim sistemima se raspravlja samo da bi se istakla superiornost kapitalizma. Ovi autori apeľuju takođe na ponovno vraćanje političkoj ekonomiji, koja će »udružiti ekonomiju, sociologiju, istoriju, umjetnost, literaturu, poeziju«, i prevazići rasparčanost na te sitne discipline.

¹⁹ „Tada je postalo jasno da u stvarnosti ne postoje ekonomski, sociološki, psihološki itd. problemi, nego jednostavno problemi, i oni su kompleksni.“ (G. Myrdal, Response to Introduction, American Economic Review, Papers and Proceedings, maj 1972., s. 459).

²⁰ H. Sherman, Radical Political Economy, Basic Books, New York, 1972. s. 58—59.

²¹ Vid. A. Critique of Economic Theory, ed. E. K. Hunt i G. Schwartz. Penguin Books, 1972.

ZAKLJUČAK

Na osnovu prethodnog vrlo sažetog prikaza postklasičnih koncepcija o raspodjeli u okviru zapadne građanske ekonomije, očigledno se nameće zaključak da su se ovi ekonomisti bitno distancirali od suštinskih stavova klasične ekonomije, što se posebno izrazilo u tretiranju i objašnjenju fenomena raspodjele. Svoj antipod klasična ekonomija je dobila u tzv. neoklasičnoj teoriji.

Neoklasični pravac je, međutim, danas izložen vrlo odlučnoj kritici s raznih strana, pa i unutar same građanske ekonomije.

U poslijeratnom periodu došlo je do velike formalizacije ekonomske teorije na Zapadu, i sve veće primjene matematike. Ta transformacija ekonomije bila je u osnovi metodološka, a ne suštinska. Neoklasična teorija uglavnom nije uspjela da da zadovoljavajuću integraciju mikro i makroekonomije, nije se prilagodila ni uzela u obzir sav ogromni razvoj znanja do kojeg je došlo u najnovije vrijeme — kao da je ostala izvan njega, i nije dovoljno shvatila značaj vanekonomske faktora za ekonomsku nauku.

Sa stanovišta marksističke političke ekonomije, neoklasični pravac je u osnovi neprihvatljiv. Cijena, tržište najamnina, profit samo su pojavnici oblici koji ne objašnjavaju suštinu kapitalističkog načina proizvodnje. Njihova je suština, njihov uzrok u vrijednosti. Od teorije vrijednosti, i od toga kako je vrijednost objašnjena, zavisi i teorija cijena. Pošto je neoklasična ekonomija izvela teoriju raspodjele iz cijena i razmjene, ova se teorija ne može prihvatiti kao opšta teorija raspodjele.

Što se primjene matematike tiče, ona je očigledno postala sastavni dio savremene ekonomske nauke. Za to su zaslužni, prije svega, građanski ekonomisti. Marginalisti-matematičari, počev od Maršala i njegove parcijalne ravnoteže i Valrasa s njegovom opštom ravnotežom, izražavali su izvjesne veze među ekonomskim pojavama u obliku velikog broja jednačina. Naravno, čak i najortodoksni matematičari su svjesni ograničenosti matematike u analizi ekonomskih pojava. Prethodno istaknuta potreba da se ekonomska nauka više povezuje sa srodnim društvenim naukama, ograničava ulogu matematike u ekonomiji, odnosno omeđava prave granice njezine primjenjivosti.

Od klasika političke ekonomije i Marksa očigledna je nužna povezanost raspodjele s proizvodnjom. Nemoguće je objasniti suštinu raspodjele a ne analizirati odnose u procesu proizvodnje. A ako se analiziraju ti odnosi, onda se nužno mora doći do zaključka o postojanju dvaju suprotstavljenih osnovnih klasa u kapitalističkom društvu — radnika i kapitalista. Radnici rade, a kapitalisti, zahvaljujući monopolu privatne svojine na sredstvima za proizvodnju, prisvajaju jedan dio viška rada radnika. I tako dolazimo do suštine eksploatacije, koja je u kapitalizmu, kako reče Marks, veća nego što je bila i u jednom ranijem eksploatatorskom društvu, zbog toga što je u kapitalizmu prisvojeni višak rada najveći.

U ekonomskoj literaturi mnogo je pisano o odnosu između ekonomije i politike, o odnosu između ekonomije i ideologije. Očigledno je da se pri ekonomskoj analizi odnosa u proizvodnji i raspodjeli ne može da izbjegne ideološki momenat. Politička ekonomija je društvena nauka, i (kao i kod svih drugih društvenih nauka) klasno opredjeljenje naučnika mora imati uticaja, ma kako se on trudio da se od toga distancira. Politička ekonomija ne može izbjeći da bude klasna nauka. Naravno, ona zbog toga ne može da bude »čista« ekonomska nauka.

Ekonomisti su, kao što smo vidjeli, krenuli poslije Rikarda u dva osnovna pravca — putem marksističke političke ekonomije i građanske ekonomije. Sa stanovišta Rikardove i Marksove političke ekonomije, građanska ekonomija je otišla stranputicom, a ne Rikardo, kako je to rekao Šumpeter.

Najnovije tendencije u zapadnoj ekonomiji i pomenuta radikalna politička ekonomija ponovo u okvirima građanske ekonomije pokušavaju da ekonomsku nauku shvate kao široku društvenu nauku, koja će uključiti i analizu društvenih odnosa. Teško je predviđati kako bi, na kraju, izgledala građanska ekonomija koja bi se bavila odnosima u proizvodnji i eksploatacijom. Vjerovatno ne bi mogla da ostane građanska nauka. Međutim, bez obzira na krajnje zaključke ovih novih pravaca, činjenica je da danas više nego ranije postoji šansa da se povede suštinski dijalog između građanskih i marksističkih ekonomista — pored ostalog, i o problemima raspodjele kao jedne od najvažnijih oblasti ekonomskog života.

Dr. FUADA STANKOVIĆ, Faculty of Law, Novi Sad

THEORIES OF DISTRIBUTION IN NONMARXIST ECONOMICS SINCE RICARDO UP TO DATE

Summary

At the beginning of the paper it has been pointed out that the wider definition of distribution is used, which includes not only the distribution of consumer goods through exchange process, but also the process of distribution of the production factors i. e. the means of production and a labour force. The work of David Ricardo has just been showing that it is impossible to make serious analysis of distribution without starting analysis with the distribution of the means of production.

The author has pointed out the differences between the attitudes of the two main representatives of the classical political economy. The both economists started their economic research with distribution. As Adam Smith explained distribution through exchange and the market, Ricardo explained

exchange through distribution, and distribution through productivity and conditions of production.

Besides it, the labour theory of value had a central place in Ricardo's theory, but in the basis of Smith's works there is no a firm principle.

These differences are the root of the substantial separation between the two main tendencies in economic theory that appeared after the classical school.

The marxist economists have accepted Ricardo's labour theory of value, and according to it they built the concept in which production relations had a key role. Nonmarxist economists mainly followed Smith's concept of exchange process and developed the theories in which prices, supply and demand took a central place.

After that the ideas about distribution of postclassical, neoclassical and nowadays economists have been analyzed. Also they differ among themselves, these theories in the basis have a subjective theory of value and the distribution is treated independently from production process. The essence of the problem is in the subjective relation of individual to the products which he buys at the market. In it's basis they are the individualistic concepts of economic life — they tell about so called „pure“ economic relations, which are always the same and also independent of socioeconomic system.

The contemporary so called radical political economy in the West, has been trying to build a new political economy in the tradition of nonmarxist economy, which would include a wider context of social relations. In that sense, a radical political economy aspires to come closer to the marxist political economy.

For the first time in a nonmarxist economy, after the classics, it has been spoken about exploitation in the capitalism. They want to analyze and to change the basic relations between the classes of the society. Nevertheless the basic differences still remain between marxist and nonmarxist economic theory, but considering the previous attempts there is a chance for the substantial dialogue between these two main groups of economists, especially about the process of distribution as one of the most important part of economic life.

Д-р ФУАДА СТАНКОВИЧ, Нови Сад

ТЕОРИИ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ В ГРАЖДАНСКОЙ ЭКОНОМИИ ОТ РИКАРДО ДО НАСТОЯЩЕГО ВРЕМЕНИ

Резюме

В начале выдвигается, что в работе будет рассматриваться распределение в широком смысле слова, которое охватывает не только распределение доходов и через обмен распределение потребительских предметов, но и

распределение фактора производства — средств для производства и рабочей силы. Именно произведение Рикардо является примером того, что для серьезного распределения доходов необходимо прежде всего исходить из распределения факторов производства.

Автор выдвигает различия, существующие в понимании двух главных представителей классической политической экономии. И тот и другой экономист в своих экономических исследованиях как отправную точку берут распределение, однако Адам Смит объяснял распределение путем обмена и рынка, а Давид Рикардо обмен объяснял распределением, а распределение продуктивностью и условиями производства.

Кроме того, теория стоимости труда имела центральное место в теории Рикардо, в то время как в основе творчества Смита нет определенного прочного принципа. В этих различиях лежит корень существенного расхождения между двумя главными направлениями в экономической теории, которое наступило после классической школы.

Марксистская экономика приняла теорию стоимости труда по Рикардо и на основании ее развивала теорию, в которой отношения производства имеют главную роль в экономической жизни, в то время как гражданские экономисты в самом большом числе исходили от концепции об обмене по общественных отношений, являющихся всегда одинаковыми, независимыми от общественно-экономической системы.

В дальнейшем изложении проводится анализ положений о распределении, которые встречаются у постклассических экономистов, неоклассиков и у самых современных гражданских экономистов. Несмотря на весьма большие различия эти теории в своей основе исходят из субъективной теории стоимости, причем распределение рассматривается преимущественно как независимое от производства, и сущность проблемы состоит в субъективном отношении одиночки к продуктам, покупаемым на рынке. Такое положение является в основе индивидуалистической концепцией экономической жизни, в нем идет речь о так называемых чистых экономических отношениях, являющихся всегда одинаковыми, независимыми от общественных отношений, являющихся всегда одинаковыми, независимыми от общественно-экономической системы.

Современная, так называемая радикальная политическая экономия на Западе, пытается создать новую политическую экономию, которая включит в себя и широкий контекст общественных отношений. Она стремится в этом смысле приблизиться к марксистской политической экономии. Впервые после классиков в гражданской экономике говорится об эксплуатации в капитализме и есть желание анализировать и подвергнуть изменениям основные отношения между классами в обществе. Не забывая о продолжающихся существенных различиях между гражданской и марксистской экономическими теориями, есть возможность, имея в виду предыдущие попытки, провести существенный диалог между гражданскими и марксистскими экономистами, между прочим и о распределении как об одной из важнейших областей в экономической жизни.

